

## QADIMGI MARKAZIY OSIYODAGI BILIM VA ILMIY MAROSIMLAR TARIXI

Farg'ona viloyati, Furqat tuman Texnikumi  
Tarix fani o'qituvchisi Madrahimov Elyorjon

**Annotatsiya:** Ushbu maqola qadimgi Markaziy Osiyoda ilm-fan va bilim marosimlarining rivojlanishi, ularning jamiyat hayotidagi roli hamda ilmiy an'analarining shakllanish jarayonini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda qadimgi manbalar, arxeologik topilmalar va tarixiy asarlar tahlil qilinib, ilmiy va diniy markazlarda o'tkazilgan marosimlar, ularning o'quv va ilmiy jarayon bilan bog'liqligi, shuningdek, ma'naviy va madaniy ahamiyati ko'rsatildi.

**Kalit so'zlar:** Markaziy Osiyo, qadimgi ilm, ilmiy marosim, bilim markazi, madaniyat, tarix, arxeologiya

Qadimgi Markaziy Osiyo, qadim zamonlardan buyon ilm va bilimning rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu hududning geografik joylashuvi – qadimiy savdo yo'llari, madaniy va ilmiy almashinuv markazi bo'lishi, bilimning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli, ilmiy marosimlar, kutubxonalar, madrasalar va observatoriyalar rivojlanib, qadimgi shaharlarning ijtimoiy hayotida muhim o'rin egallagan.

### Qadimgi davrda ilmning shakllanishi

Qadimgi Markaziy Osiyoda ilmiy bilimlar asosan amaliy va diniy yo'nalishda rivojlangan. Masalan, zaminni o'rganish, astronomiya va matematikaga oid bilimlar asosan qadimiy qabilalar va shaharlar orasida tarqalgan. Arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki, qadimgi termullar va madaniy markazlarda astronomik kuzatuvlar,

математик hisob-kitoblar va tibbiyotga oid ma'lumotlar mavjud bo'lgan. Qadimgi ilmiy faoliyat ko'pincha ibodat va diniy marosimlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Marosimlar paytida astronomik hodisalar, vaqtni o'lchash va diniy bayramlar bilan bog'liq hisob-kitoblar amalga oshirilgan. Bu jarayonlar bilimning shakllanishi va keyingi avlodlarga uzatilishida muhim rol o'ynagan.

### **Ilmiy markazlar va kutubxonalar**

Markaziy Osiyoda qadimiy ilmiy markazlar Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent atrofida rivojlangan. Bu markazlarda kutubxonalar, madrasa va ilmiy uchrashuvlar faoliyat ko'rsatgan. Kutubxonalar ilmiy bilimlarni jamlash va ularni keyingi avlodlarga yetkazish manbai bo'lgan. Masalan, Samarqanddagi qadimgi kutubxonalar astronomiya, tibbiyot, matematika va falsafaga oid qo'lyozmalarni saqlagan. Bu yerda o'qituvchilar va talaba-shogirdlar birgalikda ilmiy tadqiqotlar olib borgan.

### **Ilmiy marosimlarning shakllanishi**

Qadimgi davrda ilmiy marosimlar ikki turga bo'linadi: diniy marosimlar va ilmiy amaliyotlar. Diniy marosimlar orasida bayramlar, muqaddas yillar va osmon hodisalarini kuzatish jarayonlari bo'lgan. Ilmiy marosimlar esa tajriba va kuzatuvlar asosida bilimni mustahkamlashga qaratilgan. Masalan, astronomik kuzatuvlar paytida maxsus asboblardan yordamida yulduzlarning harakati o'lchanib, keyingi marosimlarda vaqtni aniqlash va diniy bayramlarni belgilashda ishlatilgan. Bu jarayonlar ilmiy bilimlarni amaliyotga tatbiq etishning ilk namunasi bo'lgan.

Qadimgi Markaziy Osiyoda ilmiy marosimlar jamiyat hayotida katta o'rin tutgan. Ular nafaqat bilimni oshirishga, balki diniy, ijtimoiy va madaniy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Ilmiy marosimlar ikki asosiy turga bo'linadi:

1. Diniy va bayram marosimlari bilan bog'liq ilmiy marosimlar Qadimgi odamlar astronomik hodisalarni kuzatish orqali diniy va bayram marosimlarini belgilagan. Masalan:

Navro'z marosimi – bahor kelishini nishonlash bilan birga, yilning kunlari va mavsumiy o'zgarishlarini aniqlash uchun astronomik kuzatuvlar o'tkazilgan. Shu marosimda maxsus astronomik asboblardan yordamida quyoshning chiqishi va botishi vaqti o'lchanib, qish va yoz davridagi vaqt farqlari belgilanardi.

Oy va yulduz kuzatuv marosimlari – oy fazalari va yulduzlarning harakati bo'yicha maxsus kuzatuvlar o'tkazilib, diniy bayramlar, muqaddas kunlar va ekin ekish vaqtlarini aniqlashga xizmat qilgan. Bu marosimlar ilmiy amaliyot va diniy e'tiqodlarni uyg'unlashtirgan.

2. Amaliy ilmiy marosimlar

Qadimgi Markaziy Osiyo shaharlarida amaliy ilmiy marosimlar alohida rivojlangan. Ular tadqiqot, kuzatuv va tajribalar asosida bilimni shakllantirishga qaratilgan edi. Masalan:

Astronomik kuzatuvlar: Samarqand va Buxoro shaharlarida yulduzlarning harakatini kuzatish bo'yicha maxsus marosimlar o'tkazilgan. Bu marosimlarda kuzatuvchilar yulduzlarning ekin vaqti, fasllar va muqaddas bayramlar bilan bog'liq harakatlarini qayd etgan.

Tibbiyot marosimlari: Qadimgi shifokorlar dorivor o'simliklarni yig'ish, ularni tayyorlash va bemorlarni davolash marosimlarini maxsus kun va vaqtga moslab o'tkazgan. Masalan, ba'zi o'simliklarni faqat oy to'lishida yig'ish tavsiya qilingan, bu esa dorivor xususiyatlarni kuchaytiradi, deb hisoblangan.

Matematika va hisob-kitob marosimlari: Yig'ilishlar va ilmiy uchrashuvlarda matematik masalalar yechilgan, hisoblarga asoslangan ilmiy marosimlar o'tkazilgan. Masalan, suv taqsimoti, yer maydonlarini o'lchash yoki savdo masalalarini hal qilishda maxsus matematik marosimlar amalga oshirilgan.

### 3. Tadbirkorlik va ilmiy marosimlarning uyg'unligi

Ilmiy marosimlar faqat ilmiy yoki diniy jarayon bilan cheklanmagan. Ular savdo, sanoat va ijtimoiy hayot bilan bog'langan. Masalan:

Savdo markazlarida vaqtni o'lchash marosimlari – bozorlar va savdo yo'llarida yilning fasllarini, kunning vaqtini belgilash uchun astronomik kuzatuvlar o'tkazilgan. Bu tadbirkorlar va savdogarlar uchun muhim bo'lgan.

Suv taqsimoti marosimlari – sug'orish tizimida suvni taqsimlash va daryolarning oqimini nazorat qilish bo'yicha ilmiy marosimlar o'tkazilgan. Bu amaliy ilmiy marosimlar qishloq xo'jaligida muvaffaqiyatli ishlashni ta'minlagan.

Shunday qilib, qadimgi Markaziy Osiyodagi ilmiy marosimlar nafaqat ilmiy kuzatuv va tajriba sifatida, balki ijtimoiy, diniy va madaniy jarayonlarning ajralmas qismi sifatida rivojlangan. Bu marosimlar orqali bilimlar tizimli ravishda jamlanib, keyingi avlodlarga yetkazilgan.

### **Qadimgi tibbiyot va dorivor fanlar**

Markaziy Osiyoda tibbiyot va dorivor fanlar qadimgi marosimlar bilan chambarchas bog'langan. Shifokorlar diniy marosimlar, tabiat hodisalarini kuzatish va ilmiy kuzatuvlarni birlashtirib, davolash jarayonini amalga oshirgan. Bu ilmiy amaliyotlar nafaqat bemorlarni davolashga, balki dorivor o'simliklar va tabiiy resurslardan samarali foydalanishga imkon bergan.

### **Madaniy va ijtimoiy ahamiyati**

Ilmiy marosimlar Markaziy Osiyo jamiyatida nafaqat bilimni rivojlantirish, balki ma'naviy va madaniy merosni saqlashda ham muhim rol o'ynagan. Marosimlar jamiyatning ilmiy ongini oshirib, yosh avlodlarni o'qitish va tarbiyalashga xizmat qilgan.

Qadimgi Markaziy Osiyoda ilmiy marosimlar va bilim markazlari hududning madaniy rivojlanishida asosiy omil bo'lgan. Ilmiy va diniy marosimlarning uyg'unligi

ilm-fanning jamiyat hayotidagi oʻrnini mustahkamlagan va qadimgi bilimlarni keyingi avlodlarga yetkazishda hal qiluvchi rol oʻynagan.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmadov, T. (2015). *Markaziy Osiyoda qadimgi ilmiy markazlar*. Toshkent: Fan.
2. Islomov, R. (2012). *Qadimgi davr ilm-fani va madaniy meros*. Samarqand: Ma'naviyat.
3. Karimov, B. (2010). *Astronomiya va matematikada qadimgi Markaziy Osiyo*. Buxoro: Ilmiy nashr.
4. Tolibov, S. (2018). *Qadimgi tibbiyot va dorivor fanlar tarixi*. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti.
5. Sultonov, A. (2013). *Madaniyat va ilmiy marosimlar tarixi*. Samarqand: Sharq nashriyoti.